Kahise kanyegejwe k’umurongo wa mirongo ine - Inomero ya mirongo itatu na gatatu

Ezekiyeli Inomero ya Cumi na Kane

Jeff Pippenger
2026-10-27

Mu bigabane vya kane n’ica gatanu vy’Itanguriro, ibisekuruza vya Kayini bigereranywa n’ivya Seti kugira ngo herekanwe aho bitandukaniye.

Lameki mwiza na Lameki mubi

Ayo mashami abiri y’uruvyaro agaragaza itandukaniro riri hagati y’abazimiye n’abakijijwe, kandi bamwe mu bakomoka kuri ayo mashami abiri bagereranya ‘ibimenyetso vy’uruvyaro’ bibangikanye vy’ayo mashami ahushanye. Kayini agereranya umugwi w’abantu batihana ivyaha, baborogera gusa uko ivyabo bwite vyifashe.

> Na we aravuga ati: Wakoze iki? Ijwi ry’amaraso ya mwene so rirantakambira rivuye mu butaka. None rero uravumwe, wirukanywe ku butaka bwasamye kugira ngo bwakire amaraso ya mwene so avuye mu kuboko kwawe; niwarima ubutaka, ntibuzosubira kuguha inkomezi zabwo; uzoba impunzi n’inzererezi kw’isi. Kayini abwira Uhoraho ati: Igihano canje kirarengeye ico nshobora kwihanganira. Ehe, uyu musi uranyirukanye ku buso bw’isi; kandi nzoba mpishijwe mu maso hawe; nzoba impunzi n’inzererezi kw’isi; kandi uwo wese azonsanga azonyica. Uhoraho amubwira ati: Ni co gituma uwo wese azokwica Kayini azohorwa incuro indwi. Uhoraho ashira ikimenyetso kuri Kayini, kugira ngo ntihagire uwumusanga amwica. Kayini ava imbere y’Uhoraho, aba mu gihugu ca Nodi, mu buseruko bwa Edeni. Itanguriro 4:10–16.

Kayini agereranya umugwi w’abantu batihana, bashira umutima gusa ku kuntu bamerewe nabi, ukwo kumera nabi bakaba ari bo ubwabo bakwikwegeye mu kwanka kurondera gukora iciza.

> Ariko Kayini n’ishikanwa ryiwe ntiyabiravye ryiza. Kayini arashavura cane, aca ariraburana mu maso. Uhoraho abwira Kayini ati: Ni kuki ushavuye? Kandi ni kuki wiraburanije mu maso? Niwagira neza, ntuzokwemerwa? Kandi niwatagira neza, icaha kibunze ku rugi. Kandi ni wewe kizokwipfuza, nawe uzokiganza. Itanguriro 4:5–7.

Impfu zitandatu—Alufa zitatu na Omega zitatu

Mu nyandiko ziheruka, twerekanye Henoki nk’ikigereranyo c’umumarayika wa mbere, Lameki nk’ikigereranyo c’umumarayika wa kabiri, Metusela nk’akamo ko mu gicugu, na Nowa nk’umumarayika wa gatatu. Lameki wo mu ruvyaro rwa Seti yapfuye afise imyaka amajana indwi na mirongo indwi n’indwi, imyaka itanu imbere y’umwuzure wabaye igihe Metusela yapfa. Urupfu rwa Lameki rwakurikiwe n’urupfu rwa Metusela haciye imyaka itanu, kandi impfu zabo rero zigereranya urupfu rw’umugore wa Ezekiyeli, na rwo rwakurikiwe, haciye umwaka umwe

n’igice (1.5), n’urupfu rwa Yerusalemu, umugore w’Umwagazi w’intama.

> Nanje Yohana mbona umurwa wera, Yerusalemu mushasha, wururuka uva mw’ijuru ku Mana, witeguwe nk’umugeni asharijwe umugabo wiwe. Ivyahishuriwe 21:2.

Impfu za alufa zashikiye umugore wa Ezekiyeli na Lameki, zifitaniye isano n’impfu za omega zashikiye Yerusalemu na Metusela, zari ibigereranyo vy’urupfu rwa John Palaiologos, rwakurikiwe haciye imyaka itanu n’urupfu rwa Constantine wa cumi na rimwe ku mpome za Constantinople. Umurongo wa Lameki werekana imyaka itanu, ku mpera yayo hakaba ikiringo c’imisi indwi co kwimuka kw’ibikoko. Umurongo wa Roma yo mu buseruko ushushanya imyaka itanu, ugashushanya kandi ikiringo c’imyaka ine kiri muri iyo myaka itanu yose. Umurongo wa Ezekiyeli ushushanya imyaka ibiri, ugashushanya kandi umwaka umwe n’igice (1.5). Umurongo wa Ezekiyeli werekeye ugusenyurwa kwa Yerusalemu na Babuloni uhuye n’ugusenyurwa kwa kabiri kwa Yerusalemu na Roma, kuva mu mwaka wa 66 gushika mu wa 70. Umurongo wa Roma werekeye ugusenyurwa kwa Yerusalemu utanga ikiringo c’imyaka ine hamwe n’ikiringo c’imyaka itatu n’igice. Umwe wese muri iyo mirongo ine y’ibigereranyo ntiwatanze ikiringo kimwe gusa, ahubwo watanze ibiringo bibiri vy’ibigereranyo mu ntahe yawo y’ubuhanuzi.

Lameki, Yohana Palaiologos n’umugore wa Ezekiyeli bagereranya ikimenyetso ca alufa kiranga intango y’ikiringo kirangirana n’urupfu rwo kuri omega. Imirongo ibiri muri iyo itatu igereranya ugukikuzwa n’ingabo kurangirana n’urupfu rw’abo bagereranywa na bo, umwe wese mu murongo wiwe. Uwundi wo urangirana n’ukwinjira kw’ibikoko mu bwato. Ikigereranyo ca omega gihuye n’ica alufa gihuza umwuzure wo mu gihe ca Nowa n’ugusangangurwa kwa Yerusalemu be n’ugusamburwa kw’impome za Constantinople. Ivyo bimenyetso vya omega vyose uko ari bitatu bigereranya iherezo ry’igihe c’imbabazi, mu gihe c’itegeko ryo ku wa mungu ryimirije kuza.

Birumvikana ko mu gishingantahe c’ubwato bwa Nowa ata kugota kwabaye, ariko hategerezwa kuba hariho inzira iduga yotuma bashobora kwinjira muri ubwo bwato. Nimba iyo nzira iduga yo gushiramwo imizigo ifatwa nk’ikigereranyo c’inzira iduga ikoreshwa mu kugota igisagara, rero ivyabona bitatu vyose vy’urupfu birerekana ukugota. Ku murongo w’Abaroma werekeye isangangurwa rya Yeruzalemu kuva mu mwaka wa 66 gushika mu wa 70, habaye ukugota kwa Cestius mu mwaka wa 66 n’ukugota kwa kabiri kwa Titus mu mwaka wa 70.

Imyaka ine

Imyaka ine irangirana n’ukugotwa kwa Constantinople mu 1453 igereranya ikiringo ca kabiri c’imyaka ine co mu buhanuzi bw’“amezi atanu” bwerekeye Isilamu, buri mu Vyahishuriwe Yohana ikigabane ca cenda. Ikiringo ca mbere c’imyaka ine co mu buhanuzi bw’“amezi atanu” cari ico kuva mu 1333 gushika mu 1337, mu gihe c’ukugotwa kwa Nicomedia. Ukwo kugotwa kwagereranya kandi iherezo ry’imyaka mirongo itatu n’umunani, uhereye ku wa 27 Mukakaro 1299. Ugusamburwa kwa Yerusalemu incuro zibiri, ugusamburwa kwa Constantinople incuro imwe, umwuzure hamwe n’ukugotwa kwa Nicomedia ni ivyabona bitanu vy’isekeza rya gisirikare rya Panium ryo kuva mu 200 imbere ya Kristo gushika mu 198 imbere ya Kristo, iryo sekeza na ryo ryoba icabona ca gatandatu, kandi hariho n’ibindi bitari bike.

Amasenyurwa yompi ya Yerusalemu arahuzwa bitagoranye, “umurongo ku wundi.” Umwuzure n’umurongo wa Roma yo mu buseruko bihuzwa n’impfu za alufa na omega bihuriyeko. Isekeza rya gisirikare ry’i Panium rihuzwa mu buryo bwihariye n’umurongo wa Ezekiyeli wo mu mwaka wa 587 imbere ya Kristu, kuko kimwe cose muri ivyo biringo bibiri vy’ukuzingirwa kigereranya imyaka ibiri. Panium igereranywa mu murongo wa cumi na gatanu wo muri Daniyeli igice ca cumi na rimwe, ubanziriza umurongo wa cumi na gatandatu ugereranya itegeko ry’umusi w’iyinga ryimirije kuza, nk’uko n’amasenyurwa ya Yerusalemu yo mu mwaka wa 586 imbere ya Kristu no mu mwaka wa 70 inyuma ya Kristu yarigereranije. Ikiringo c’imyaka ibiri c’intambara y’i Panium n’ukuzingirwa kwa Sidoni gishikana umwe wese muri iyo mirongo mu mateka anyegejwe yo muri Daniyeli igice ca cumi na rimwe, umurongo wa mirongo ine.

Ikimenyetso

Ikimenyetso ca mbere kiranga inzira y’ubuhanuzi mu mizingizo yabaye muri vya bihe bibiri vy’ugusenyurwa kwa Yerusalemu kigereranya ikimenyetso; Cestius mu mwaka wa 66 be n’urupfu rw’umugore wa Ezekiyeli vyompi vyari ibimenyetso vya alufa. Lameki na we nyene ni ikimenyetso ca mbere kiranga iyo nzira, kandi rero, hisunzwe intahe ya babiri, Lameki na we nyene ni ikimenyetso. Imyaka 777 yari afise igereranya ikimenyetso c’ishengero ryanesheje rigizwe n’ibice bitatu: umuhanuzi, umuherezi n’umwami.

> Kandi nabahaye amasabato yanje, ngo abe ikimenyetso hagati yanje na bo, kugira ngo bamenye yuko ari jewe Uhoraho mbeza. Ezekiyeli 20:12.

Imyaka 300

Henoki, uw’indwi uhereye kuri Adamu mu ruvyaro rwa Seti, yamaze imyaka 300 agendana n’Imana, maze ajanwa mw’ijuru. ‘300’ ni ikigereranyo c’ibicapo amajana atatu vy’abatanganguzi vyo mu 1843, c’abavugabutumwa b’Abamilerite amajana atatu bajanye na vyo, hamwe kandi n’ic’ingabo za Gideyoni zari zigizwe n’abantu amajana atatu. Henoki, abavugabutumwa b’Abamilerite hamwe n’abo bantu amajana atatu ba Gideyoni bagereranya abantu ibihumbi ijana na mirongo ine na bine. Samusoni yafashe imbwebwe 300 arazibohera hamwe zibiri zibiri, gutyo agaragaza 150 n’ikigereranyo kiboherewe hamwe kigira igiteranyo c’amajana atatu.

> Nuko Samusoni aragenda afata imbwebwe amajana atatu, afata n’ibimuri, azihindukiza ngo imirizo yazo ihure ibiribiri, maze ashira ikimuri hagati y’imirizo ibiri. Amaze kudomeka ivyo bimuri, arazirekurira mu myaka y’Abafilisitiya yari ikiri mu mirima, aturira imiganda y’imyaka yari yimbuwe n’imyaka yari ikiri mu mirima, hamwe n’imirima y’imizabibu n’ibiti vy’imyelayo. Abacamanza 15:4, 5.

Ubuhanuzi bubiri bw’amezi atanu bwerekeye Isilamu, buri mu gice c’icenda c’Ivyahishuriwe Yohana, bwerekana ko “umuriro” n’“imirizo” ari ibiranga Isilamu.

> Kandi uku ni ko nabonye amafarasi muri iryo yerekwa, n'abari bayicayeko, bambaye ibikingira ibikiriza bisa n'umuriro, n'ibuye ryitwa huwakinto, n'amazuku: imitwe y'ayo mafarasi yari imeze nk'imitwe y'intambwe; kandi mu kanwa kayo havamwo umuriro n'umwotsi n'amazuku. Ivyo bitatu ni vyo vyishe ica gatatu c'abantu, ni ukuvuga umuriro, umwotsi n'amazuku vyava

> mu kanwa kayo. Kuko ububasha bwayo buri mu kanwa kayo no mu mirizo yayo: kuko imirizo yayo yari imeze nk'inzoka, kandi yari ifise imitwe, ari na yo akoresha mu kugirira nabi. Ivyahishuriwe Yohana 9:17–19.

Ububasha bwa Isilamu buri mu minwa yabo no mu mirizo yabo.

> Kandi zari zifise imirizo imeze nk'iy'utumina, kandi mu mirizo yazo harimwo imboyi; kandi zari zifise ububasha bwo kubabaza abantu amezi atanu. Kandi zari zifise umwami aziganza, ari we mumarayika w'icobo kitagira epfo, izina ryiwe mu rurimi rw'Igiheburayo ni Abaddon, ariko mu rurimi rw'Ikigiriki yitwa Apollyon. Ivyahishuriwe 9:10, 11.

Ububasha bw'Isilamu bwo kubabaza urubozo no kwica buri haba mu minwa yabo haba no mu mirizo yabo, bukaba busohoka mu minwa yabo no mu mirizo yabo.

> Ni co gituma Uhoraho azoca muri Isirayeli umutwe n'umurizo, ishami n'urufunzo, mu musi umwe. Umutama w'icubahiro ni we mutwe; umuhanuzi yigisha ibinyoma na we ni we murizo. Kuko abarongora ubu bwoko babuzimiza; kandi abarongorwa na bo bararimburwa. Yesaya 9:14–16.

Isilamu na Isirayeli bifitaniye isano mu buhanuzi, kuko vyompi ari abana ba Aburahamu, kandi muri buri ruvyaro, "umutwe" ni "umutama w'icubahiro", "umurizo" na wo ukaba "umuhanuzi yigisha ibinyoma." Ku bijanye na Isilamu, umuhanuzi wa kera yigishije ibinyoma ni Muhamadi. Korowani igereranya ibinyoma bituma inzige za Isilamu zigira ico zikoze, umut ama w'icubahiro na we akaba ari uburongozi bwazo bwa politike. Isilamu irongorwa n'ubuhinga bwo gutwara igihugu (umunwa), na bwo bukaba busunikwa n'ibinyoma vya Korowani (umurizo). Imbwebwe amajana atatu za Samusoni zagabuwemwo imigwi ibiri y'amezi atanu igenewe kubabaza urubozo no kwica hakoreshejwe umuriro, umwotsi n'amazuku.

Umuriro, Umwotsi n'Amazuku

Umuriro, umwotsi n'amazuku bifise ibimenyetso vy'ubuhanuzi biranga abamarayika batatu. Ica mbere n'ica nyuma ni ubwoko bw'umuriro. Umuzi w'ijambo "amazuku" ugereranya umuravyo w'ubumana. Umuriro ni ikimenyetso c'ubutumwa; umwotsi ni ingaruka z'ubwo butumwa, amazuku na yo akerekana ko ari ubutumwa bw'idini. Ivyo vyose uko ari bitatu ni ivyiganano vy'ubutumwa bw'ukuri bw'abamarayika batatu bo mu Vyahishuriwe Yohana, igice ca cumi na kane. Umwambaro w'icuma wo ku gikiriza ugereranywa n'umuriro, hiyakinto n'amazuku. Ni ikiganano c'umwambaro wo ku gikiriza w'umuherezi mukuru. Umwambaro wo ku gikiriza w'umuherezi mukuru ugereranya abantu ibihumbi ijana na mirongo ine na bine nk'amabuye y'agaciro cumi n'abiri agizwe n'abantu, afatanijwe n'Ubumana bugereranywa na Urimu na Tumimu. Hiyakinto yo mu bihe vya kera yari ifise ibara ry'ubururu buvanze n'umukara ryijimye, canke iry'umuyugubwe wijimye. Hiyakinto y'umwambaro wo ku gikiriza w'Uwisilamu ihuye n'umwotsi uva mu minwa (leta) no mu mirizo (ishengero) y'Uwisilamu.

Kuba Henoki yarajanywe mw'ijuru amaze imyaka 300 agendana n'Imana bihuza igitigiri ca 300 n'ubutumwa bw'umumarayika wa mbere bwashitse mu mwaka wa 1798. Ubwo butumwa bw'umumarayika wa mbere bwahawe inkomezi ku wa 11 Myandagaro 1840, biciye kw'iranguka

ry’ubuhanuzi bw’amezi atanu buri mu gice c’icenda c’Ivyahishuriwe Yohana. Ivyo biringo bibiri vy’amezi atanu vyo muri ico gice bifatanyijwe umurongo ku wundi. Ni mu gihe ca vuba gusa vyatahuwe ko amezi atanu avugwa ku murongo wa gatanu n’ayo ku murongo wa cumi ari ibiringo bibiri bitandukanye, kimwekimwe cose kimara imyaka ijana na mirongo itanu. Igihe ukwo kuri kwamenyekana, Samusoni yahambiriye imbwebwe hamwe, azigira imigwi ijana na mirongo itanu y’imbwebwe zibiri zibiri.

Mu nkuru y’ubuhanuzi ya Samusoni, (izina risobanura “izuba”), “umwotsi” wavuye mu nyenga igihe urupfunguruzo rwagereranywa n’intambara y’i Ninewe, watwikiriye izuba umwiza. Abayoboke ba Miller batahuye neza ko ugutwikirwa kw’izuba n’umwotsi wo mu nyenga ya Isilamu kwagereranya ugupfukiranwa kw’ubutumwa bwiza bwa Kristo, bugereranywa n’izuba (Samusoni). Hariho n’ayandi masano atari make hagati y’intahe ya Samusoni na Isilamu ivugwa mu gitabu c’Ivyahishuriwe Yohana, kuva ku gice ca cenda gushika ku ca cumi na kimwe.

Igitigiri gatatu kiboneka mu nkuru ya Samusoni mu misi itatu abatumire bo mu bugeni bategerezwa gutoreramwo inyishu y’igisakuzo. Samusoni agirana imigenderanire n’abagore batatu: umugore wiwe w’i Timuna, maraya na Delila. Mpwemu w’Uhoraho aza kuri Samusoni incuro zitatu: igihe yahura n’intambwe, i Ashikeloni n’i Lehi. Samusoni aha Delila inyishu zitatu z’ikinyoma imbere y’uko amubwira ukuri. Igitigiri gatatu kigereranya ubumana, hamwe n’ubumana bw’ikinyoma bugizwe n’igisato, igikoko n’umuvugishwa w’ibinyoma, be n’ukuba ishengero ryanesheje rigizwe n’imice itatu.

Mirongo itatu ni igitigiri kiranga umuherezi, kandi hariho abagenzi mirongo itatu bazanywe mu birori vy’ubugeni bwa Samusoni. Maze Samusoni atega amashuka mirongo itatu n’impuzu mirongo itatu, ivyo yotanze mu gihe abatumiwe boshobora gutora inyishu y’igisokozo. Igihe ibanga ry’igisokozo ciwe ryamenwa mu kumuhemukira, Samusoni yica abagabo mirongo itatu b’i Ashikeloni kugira ngo arihe ivyo yari yateze. Igitigiri ca mirongo itatu ni ikigiracumi c’ubuhanuzi ca 300, kandi, mu buryo buhuye n’uko Henoki yagendanye n’Imana imyaka amajana atatu, za mbwebwe amajana atatu Samusoni yafashe akazibohera hamwe mu migwi ijana na mirongo itanu y’imbwebwe zibiri zibiri zirafitaniye isano n’ubuhanuzi bubiri bwerekeye amezi atanu bwo mu Vyahishuriwe Yohana igice ca cenda, ubwo na bwo buboherwa hamwe hakoreshejwe uburyo bwo gushira umurongo ku wundi. Amajana atatu ni ikigiracumi c’ubuhanuzi c’ibihumbi bitatu, kandi ibihumbi bitatu bigereranya amasigarira, yaba amasigarira y’abagororotsi nk’uko agereranywa n’abihanye ku musi wa Pentekote, canke amasigarira y’abagabitanya nk’uko agereranywa n’abishwe n’Abalewi mu bugarariji bujanye n’inyana y’izahabu.

Ubugarariji bw’inyana y’inzahabu hamwe n’abihanye kuri Pentekote, vyompi bihurira mu buryo bw’ubuhanuzi kw’itegeko ry’umusi wa mbere w’indwi ryimirije gushirwaho. Amasigarira amwe agereranya amasigarira yo mu bantu b’isezerano ry’Imana be n’amasigarira yo mu batari mu ruhongore rw’abantu b’isezerano ry’Imana. Abantu ibihumbi bitatu bavugwa ubwa mbere mu ntahe ya Samusoni ni Abayuda bafashe Samusoni mpiri kugira ngo batururuze Abafilisitiya, abo ibihumbi bitatu bavugwa ubwa kabiri na bo ni Abafilisitiya. Urubanza rutangurira ku nzu y’Imana, hanyuma rugashikira abakozi bo kw’isaha ya cumi n’imwe bakiri i Babiloni. Intahe ya Samusoni iremeza ko ibihumbi bitatu bigereranya amasigarira, ikemeza kandi urukurikirane rw’intambwe

z’urubanza. Henoki yagendanye n’Imana imyaka amajana atatu, gutyo agereranya amasigarira yo mu bantu b’isezerano ry’Imana adahonja urupfu. Ayo masigarira ni ba bantu ibihumbi ijana na mirongo ine na bine, abo mu kigabane c’indwi c’Ivyahishuriwe Yohana berekanwa mu buryo bubatandukanya n’ishengero ryinshi.

Ikigiracumi ca 300 ni 30, ico gitigiri kikaba ari ikimenyetso c'umuherezi; vyongeye, igitigiri gatatu, nk'ikigiracumi ca mirongo itatu, kigereranya ubumana, hamwe n'ubumana bw'ikinyoma bugizwe n'igisato, igikoko n'umuhanuzi w'ikinyoma. Igitigiri gatatu kandi kigereranya ukugaburwa mu mice itatu kw'ishengero ryatsinze, rigereranywa n'Umwami Dawidi yatanguye kuganza afise imyaka mirongo itatu, umuherezi Yosefu yatanguye ubusuku bwiwe afise imyaka mirongo itatu, hamwe n'umuhanuzi akaba n'umuherezi Ezekiyeli yatanguye ubusuku bwiwe bw'imyaka mirongo ibiri n'ibiri mu mwaka ugira mirongo itatu w'ikiringo ca yubile kigira cumi n'indwi. Nk'umuherezi, yoba yari afise imyaka mirongo itatu.

Kimwe cose muri ivyo bintu bitatu vy’ikigereranyo vyerekanwa nk’umuhanuzi, umuherezi n’umwami kirahabwa ikidodo c’Imana c’Isabato y’umusi ugira indwi ku kimenyetso co mu nzira cerekana intango y’ugukikuzwa n’ingabo. Ivyabona bibiri vy’urupfu, hamwe n’icabona cunganira c’isamburwa rya Yerusalemu mu mwaka wa 66, bitanga ivyabona bitatu vyemeza ko ikimenyetso co mu nzira c’ugukikuzwa n’ingabo ari ‘ikimenyetso.’

Ikimenyetso c’Inzira c’Inzibacyuho

Igihe ugusugerezwa gutanguye, ishengero ry’Imana ryanesheje, rigizwe n’imice itatu, rirashirwako ikimenyetso, nk’uko rigereranywa na Lameki. Urupfu rw’umugore wa Ezekiyeli rwerekana ko kuri ico kimenyetso nyene co ku nzira, abahoze ari ihanga ry’isezerano baba basizwe inyuma burundu. Ico kimenyetso co ku nzira cerekana ihinduka riva i Lawodikiya rikaja i Filadelufiya, ari na ryo ryerekanwa nk’ihinduka ry’ishengero rikiri mu ntambara rikaba ishengero ryanesheje, gutyo rikaba ishengero ry’umunani riri muri ya yandi indwi. Ico kimenyetso co ku nzira, mu mateka y’umumarayika wa gatatu yo mu muhari w’abakurikira Miller, yamaze kuva ku wa 22 Gitugutu 1844 gushika ku bugarariji bwo mu 1863, cagereranya ikiringo co mu 1856, igihe James na Ellen White bompi batangura kwerekana ko uwo muhari wari uw’i Lawodikiya. Mu 1856, umuhari w’abakurikira Miller w’i Filadelufiya wahindutse umuhari w’abakurikira Miller w’i Lawodikiya. Haciye imyaka indwi, umuhari w’abakurikira Miller w’i Lawodikiya wararangiye igihe uwo muhari wahinduka ishengero ry’Abadiventiste b’Umusi w’Indwi ry’i Lawodikiya.

Ico kimenyetso kiranga inzira gishushanywa kandi n’umwaka wa 313, igihe ishengero ry’i Simuruna ryarangira, iry’i Perugamo na ryo rigatangura. Iyo ivyo bifatiwe hamwe, ihinduka ryo mu mwaka wa 1856, kuva kw’ishengero ry’i Filadelufiya rigororotse ukaja ku ry’i Lawodikiya ritagororotse, rihuye n’ihinduka ryo mu mwaka wa 313 ryo kuva kw’ishengero ry’i Simuruna rigororotse ukaja ku ry’i Perugamo ritagororotse, kandi ico gihe c’ihinduka kirerekana kandi ko ico kimenyetso kiranga inzira ari ikimenyetso. Ukugota gutangurana n’ikimenyetso, nk’uko vyemezwa n’ivyabona bitari bike. Igihe umuhari w’umumarayika wa gatatu, ugizwe na ba bantu ibihumbi ijana na mirongo ine na bine, ushizweko ikidodo ku rupfu rwa Lameki, baba bashizweko ikidodo kandi bunze ubumwe rwose igihe badugijwe nk’ibendera, kuko ikimenyetso ca mbere

kiranga inzira mu miterere y’ubuhanuzi y’ukugota ari ikimenyetso.

Urupfu rwa John Palaiologos rwerekana ikimenyetso kiranga inzira c’Isilamu, igihe Roma yo mu buseruko ihatirwa kuganzwa n’Isilamu. Ukugotwa n’ugusamburwa kwa Yerusalemu bitanga ivyabona bibiri vya Babuloni na Roma. Ikiringo ca Ezekiyeli c’umwaka umwe n’igice kigereranya Abanyalawodikiya banse kubona no kwumva ubutumwa bw’imburi bwerekeye ukujanwa mu bunyagano bw’umwami wo mu buraruko. Ikimenyetso ca Cestius kigereranya Abanyafiladelufiya bacika umwami wo mu buraruko. Ivyo bimenyetso bibiri vyerekeye ubutumwa bw’ubuhanuzi bwo mu nda, nk’uko bimeze no ku gitigiri 777 ca Lameki. Umurongo ku wundi, umugwi umwe ujanywa mu bunyagano mu gihe c’ukugotwa, uwundi mugwi na wo ugacika ukuboko kw’umwami wo mu buraruko.

Urupfu rwa John Palaiologos ni ikigereranyo c’ubutumwa bw’ubuhanuzi bwo hanze, mu kugaragaza uruhara rwa Isilamu ku kimenyetso c’inzira aho abagereranywa na Lameki bashirwako ikidodo. Abatoroka n’abafatwa mu gihe c’ukugotwa n’ugusenyurwa kwa Yerusalemu barashimika ku vy’uko ku kimenyetso c’inzira ca alufa co mu kiringo c’ubuhanuzi c’ukugotwa ari ho ingeso zigaragarira. Iyo migwi ibiri igereranywa na ba Lameki babiri. Umugwi umwe uraburira Nashville, uwundi na wo ukanka.

> Maze Uhoraho aramubwira ati: Ni co gituma umuntu wese azokwica Kayini azobihorwa incuro indwi. Maze Uhoraho ashira ikimenyetso kuri Kayini, kugira ngo uwuzomubona wese ntamwice. Itanguriro 4:15.

Ikimenyetso c’ubugarariji

Kayini yarahawe ikimenyetso c’ubugarariji bwiwe. Ikimenyetso c’ubugarariji bwiwe cafatwa nk’imburi ihabwa abantu, y’uko baramutse bishe Kayini, boshikiwe n’urubanza rw’Imana rukubwe incuro indwi. Mu buryo bumwe, ico kimenyetso gishobora gutahurwa nk’uburinzi Imana yahaye Kayini, ariko mu buryo bw’ubuhanuzi kirahuye n’ikimenyetso c’ubugarariji gitanga imburi kivugwa mu gitabu ca nyuma ca Bibiliya. Ikimenyetso c’igikoko co mu gitabu c’Ivyahishuriwe Yohana, ari co gitabu c’omega, cari carashushanyijwe n’ikimenyetso c’ubugarariji bwa Kayini co mu gitabu c’Itanguriro, ari co gitabu c’alufa. Imburi ikubiye mu kimenyetso ca Kayini ni uko uwo wese agaragaza ingeso zimwe n’iza Kayini na we Imana yomwanse ikanamucira urubanza. Ikimenyetso cari kuri Kayini kirahuye n’ikimenyetso c’igikoko, kandi iyo mburi irashimika kw’itegeko ribuza kwigana ubugarariji bwa Kayini bwo kwica mwene se, ubwo bugarariji bukaba bwerekanwa mu Vyahishuriwe Yohana nk’ishusho y’igikoko. Kwigana ivyo Kayini yakoze ni ugushiraho ishusho ya Kayini. Kayini yaciriwe urubanza rwo gushitsa igihano gikubwe incuro indwi, kandi mu runganwe rwa gatandatu uhereye kuri Kayini, Lameki yarerekanye ko yari yasubiyemwo icaha ca se, ariko ko urubanza rwiwe rwobaye rukubwe incuro mirongo irindwi karindwi.

> Maze Lameki abarira abagore biwe ati: Ada na Zila, nimwumve ijwi ryanje; yemwe bagore ba Lameki, nimutege amatwi amajambo yanje: kuko nishe umuntu kubera ko yankomerekeje, n’umusore kubera ko yankubise. Nimba Kayini azohorwa incuro indwi, ni ukuri Lameki azohorwa incuro mirongwirindwi n’indwi. Itanguriro 4:23, 24.

Mu murongo ubanziriza uyu ni ho ibitigiri vyo mw'Ijambo ry'Imana bishikirizwa mu buryo bwo kugwiza ku ncuro ya mbere muri zitatu gusa. Incuro ya nyuma imeze nk'iya mbere.

> Maze Petero aramwegera, aramubaza ati, Mwami, mwene data niyangirira nabi, nzomuharira kangahe? Gushika ku ncuro indwi? Yesu aramubwira ati, Sinkubwiye ngo gushika ku ncuro indwi, ariko gushika ku ncuro mirongwirindwi indwi. Matayo 18:21, 22.

Mirongo irindwi kugwiza indwi ni amajana ane na mirongo icenda, kandi muri kahise keranda hari ibiringo bitatu vy'imyaka amajana ane na mirongo icenda kimwekimwe cose, kandi kimwekimwe cose kigereranya igihe c'igeragezwa. Hari imyaka amajana ane na mirongo icenda yerekanwa ku bijanye n'ubuturo bwera, ku bijanye n'abami no ku bijanye n'ingabo. Ikiringo c'abami catanguranye n'ugusigwa amavuta kwa Sawuli mu mwaka wa 1097 imbere ya Kristo, kirabandanya gushika ku gusugereza kwa mbere kwakozwe na Nebukadinezari, igihe Daniyeli yajanwa mu bunyagano mu mwaka wa 607 imbere ya Kristo.

Imyaka amajana ane na mirongo icenda y'igihe c'igeragezwa yagenewe ubuturo bwera yatanguranye n'itahwa ry'urusengero rwa Salomo mu mwaka wa 1006 imbere ya Kristo, ibandanya gushika kw'itahwa ry'urusengero rwubatswe inyuma y'ubunyagano mu mwaka wa 516 imbere ya Kristo. Ku bijanye n'ingabo, iyo myaka amajana ane na mirongo icenda yatanguye mu mwaka wa 457 imbere ya Kristo, irangira mu mwaka wa 34 inyuma ya Kristo.

Guhera ku butumwa bwa Kayini bwo kuburira ivy'urubanza rw'incuro indwi no ku kimenyetso ciwe, gushika ku ncuro mirongo irindwi zigwijwe indwi za Lameki, bigereranya ikiringo c'ikigereranyo co kugeragezwa c'imyaka amajana ane na mirongo icenda. Ubugarariji bugereranywa n'ikimenyetso ca Kayini bwerekanwa nk'ubugenda burushiriza gukomera, ivyo bikaba bihuye n'imvo yatumye Imana iteza umwuzure.

> Imana ibona ko ububi bw'umuntu bwari bwinshi mw'isi, kandi ko ivyiyumviro vyose vyo mu mutima wiwe vyama ari bibi gusa. Uhoraho yicuza kuba yararemye umuntu mw'isi, bimutera intuntu mu mutima wiwe. Uhoraho aravuga ati: Nzohanagura kw'isi umuntu naremye; umuntu hamwe n'ibikoko, ibikwega inda hasi n'inyoni zo mu kirere; kuko nicuza kuba narabiremye. Itanguriro 6:5–7.

Lameki wo mw'iyaruka rya gatandatu rya Kayini yerekanwa nk'ikigereranyo c'umugwi wihariye w'abagarariji, mu buryo bunyuranye na Lameki wo mu ruvyaro rwa Seti. Ubushingantahe bwa ba Lameki bompi bwerekana iherezo ry'igihe c'imbabazi: ubw'umwe biciye mu guserura igitigiri ca 490, ubw'uwundi na bwo biciye mu rupfu rwiwe. Ubwo bushingantahe bwompi burimwo ibigereranyo vy'ibitigiri bifitaniye isano ritaziguye n'ukuntu ishengero ryanesheje rigizwe n'imice itatu. Lameki wo mu ruvyaro rwa Kayini ahuye n'ibihe bitatu vy'imyaka 490 kimwekimwe cose, vyerekeye abami, ubuturo bwera n'ingabo, kandi Lameki wo mu ruvyaro rwa Seti afise ikidodo c'igitigiri c'indwi cerekeye umuhanuzi, umuherezi n'umwami. Lameki wo mu ruvyaro rwa Seti ni uwa kabiri muri ba bamarayika batatu bo mu Vyahishuriwe Yohana igice ca cumi na kane, kandi Lameki wo mu ruvyaro rwa Kayini ni umumarayika wa gatatu atanga umuburo werekeye igikoko, igishushanyo caco, ikimenyetso caco n'igitigiri c'izina ryaco. Mu Vyahishuriwe Yohana igice ca cumi na kane, ku mirongo ya 9/11, harerekanwa abahabwa umuvumo wa Kayini.

> Kandi umumarayika wa gatatu arabakurikira, avuga n'ijwi rirenga ati: Nihagira umuntu asenga ca gikoko n'igishushanyo caco, akakira ikimenyetso caco mu ruhanga rwiwe canke ku kiganza ciwe, uwo na we azonywa ku muvinyu w'uburake bw'Imana, usutswe utavanze n'ikindi mu gikombe c'uburakari bwayo; kandi azobabazwa n'umuriro n'amazuku imbere y'abamarayika bera n'imbere ya wa Mwagazi w'Intama: Kandi umwotsi wo kubabazwa kwabo uduga ibihe bitazoshira; kandi abasenga ca gikoko n'igishushanyo caco, be n'umuntu wese yakira ikimenyetso c'izina ryaco, ntibaruhuka ku murango no mw'ijoro. Ivyahishuriwe 14:9–11.

Mu Vyahishuriwe 15:2 harerekanwa abo Lameki wo mu ruvyaro rwa Seti agereranya:

> Kandi mbona ikimeze nk'ikiyaga c'ibirahuri kivanze n'umuriro: mbona n'abari banesheje ca gikoko, n'igishushanyo caco, n'ikimenyetso caco, n'igitigiri c'izina ryaco, bahagaze ku kiyaga c'ibirahuri, bafise inanga z'Imana. Ivyahishuriwe Yohana 15:2.

Lameki wo mu ruvyaro rwa Seti aranga ukwugarwa kw'urugi biciye ku rupfu rwiwe. Lameki wo mu ruvyaro rwa Kayini aranga ukwugarwa kw'urugi inyuma y'imyaka amajana ane na mirongo icenda y'igihe c'imbabazi. Ikimenyetso ca Kayini categerezwa kubonwa nk'imburi yo kwirinda kamere yagaragaza ibintu bitatu nyamukuru biranga ubuhanuzi. Yaranse kuja mu gusenga Imana yisunze amabwirizwa y'Imana; yagaragaje uburake buvuye kw'ishari maze yica murumunawe; ubwa gatatu na ho, yaranse kwihana.

Kayini yari yararenze ku vyagezwe vyo ku gisate ca mbere c'Ivyagezwe Cumi, ico gisate kikaba cerekana imigenderanire abantu bafitaniye n'Imana, igisate ca kabiri na co kikerekana imigenderanire abantu bafitaniye hagati yabo. Ikimenyetso c'ubugarariji bwiwe caramuranga nk'umuntu atubahiriza ivyagezwe kandi atihana. Kayini na Lameki berekana urugi rwugaye rw'umumarayika wa gatatu mu gihe c'itegeko ry'umusi w'Imana rigiye kuza vuba. Henoki, Metusela, Lameki na Nowa bagereranya amateka atangurana n'ugushika kw'umumarayika wa mbere, agereranywa na Henoki, hagakurikirako ugushika kwa Lameki nk'umumarayika wa kabiri, ugushika kwa Metusela nk'akaruru ko mu gicugu gaha inkomezi ubutumwa bwa Lameki bw'umumarayika wa kabiri, hanyuma Nowa, nk'umumarayika wa gatatu, akerekana urugi rwugaye rw'umwuzure.

Lameki yapfuye hasigaye imyaka itanu ngo umwuzure ube, ivyo bikaba vyerekana iyo myaka itanu y'ikigereranyo imbere y'uko urugi rwugarwa igihe rya tegeko ryo ku wa Mungu ryimirije kuza rizoshirwaho. Igihe Lameki apfa afise imyaka 777 ni ho igikorwa co gushira ikidodo kw'ishengero rinesha kirangirira. Hanyuma, hasigaye imisi indwi ngo urugi rw'ubwato rwugarwe mu buryo burengeye kamere, ibikoko vyatanguye kwinjira muri ubwo bwato.

Umusi Metusela yapfiriyeko ni wo wari uwa mbere muri iyo misi indwi. Imburi ya nyuma yatanzwe imbere y'uko urugi rwugarwa yari ubutumwa bugizwe n'ibice bibiri: ukwerekanwa kw'ibikoko amaso abona hamwe n'iranguka ry'ubuhanuzi bwari bwaragiye buratangazwa mu kiringo cose c'ubuzima bw'umuntu yarushije kuramba abantu bose bigeze gupfa. Ubwo buhanuzi bwari bukubiye mw'izina rya Metusela, risobanura ngo 'niyapfa, bizoshika.'

Ubutumwa bw'imburi ya nyuma bugenewe inyokomuntu butegerezwa, nk'uko ubuhanuzi bubisaba, kuba ubutumwa bugizwe n'imice ibiri, nk'uko bigereranywa n'imisi indwi y'ukwimuka

kw’ibikoko yatanguye n’urupfu rwa Metusela, mu gushitsa ubuhanuzi bwa Henoki bwari bwaramenyeshejwe biciye mw’izina ry’umuhungu wiwe. Imisi indwi y’ukwimuka kw’ibikoko yerekana ko ubutumwa bugizwe n’imice ibiri bwerekanwa n’urupfu rwa Metusela be n’ibikoko vyimuka ari bwo butumwa bwo gushirwako ikimenyetso bw’umumarayika wa gatatu. Yesu yama yerekana iherezo afatiye ku ntango, kandi mu Vyahishuriwe Yohana, ijwi rya kabiri ryo ku murongo wa kane ryifatanya n’umumarayika wa gatatu wo mu Vyahishuriwe Yohana igice ca cumi n’umunani, nk’uko akamo ko mu gicugu kifatanije n’ubutumwa bw’umumarayika wa kabiri. Ubutumwa bw’imburi ya nyuma bwama bushikirizwa nk’ubutumwa bwo imbere n’ubwo hanze, nk’uko vyerekanwa n’isano ry’ubuhanuzi riri hagati y’amashengero n’ibimatanisho mu gitabu c’Ivyahishuriwe Yohana. Ubutumwa bw’imburi ya nyuma bwo muri Daniyeli igice ca cumi na rimwe ni ubutumwa bw’uburaruko n’ubuseruko. Metusela n’ibikoko vyimuka ni vyo vyari ubutumwa bw’imburi ya nyuma bugizwe n’imice ibiri mu gihe ca Nowa.

Urupfu rwa Lameki rufise ikimenyetso ca 777 ruhurirana n’intango y’ukugotwa, igihe umugore wa Ezekiyeli yapfa. Aho ni ho abizigirwa, bagereranywa n’uruvyaro rwa Seti, bashirwako ikidodo, kandi aho nyene ni ho abagereranywa n’uruvyaro rwa Kayini baronka ikimenyetso. Henoki yari uwa ndwi uhereye kuri Adamu, kandi agereranya ikimenyetso ca alufa co ku nzira mu kiringo kirangirana n’iyaruka rya nyuma hamwe n’irya mbere, ayo yompi akaba agereranywa n’igitigiri umunani. Ba Lameki bompi berekana irangira ry’igihe c’imbabazi, kandi urupfu rwa Lameki rugereranya umuryango w’igihe c’imbabazi wugaye mu ntango y’ukugotwa.

Henoki yari alufa y’akahise k’ubuhanuzi kandi, nk’uko ubuhanuzi bubisaba ata kabuza, ategerezwa kugaragaza omega y’akahise k’ubuhanuzi. Iyo omega ihagarariwe na ba bantu umunani bavuye mw’isi ya kera baja mw’isi nshasha batarinze gusogongera urupfu. Henoki na ba bantu umunani ntibabonye urupfu imbere y’uko bashika mw’isi nshasha. Isi ya kera yarangiye mu misi indwi y’ukwimuka kw’ibikoko, isi nshasha na yo itangurana n’imisi indwi ata mvura yagwa. Maze, kuva ku musi ugira 17, haguye imvura gusa mu kiringo c’amezi atanu, gushika aho Imana yahagarika imvura ku mpera y’ayo mezi atanu, ku musi ugira cumi n’indwi.

Amezi atanu

Hari ivyabona bibiri vy'amezi atanu mu gice c'icenda c'Ivyahishuriwe Yohana, kandi muri ico gice harimwo ubuhanuzi butatu butandukanye bwerekeye ibihe. Amezi atanu ya mbere avugwa ku murongo wa gatanu; amezi atanu ya kabiri ari ku murongo w'icumi, na yo imyaka amajana atatu na mirongo icenda n'umwe n'imisi cumi n'itanu ikaba iri ku murongo wa cumi na gatanu. Imirongo ya 5, 10 na 15 irerekana ubuhanuzi bw'ibihe bwerekeye Isilamu, biciye ku vyabona bibiri vy'amezi atanu biri mu ntango y'ikiringo c'ubuhanuzi. Imirongo ya 5 n'iya 10 yompi irerekana ikiringo c'amezi atanu; rero, umurongo ku wundi, umurongo wa gatanu n'umurongo w'icumi iteranijwe itanga cumi na gatanu. Rero, amezi atanu ya mbere ni 15, kandi imyaka amajana atatu na mirongo icenda n'umwe n'imisi cumi n'itanu ivugwa ku murongo wa 15. Urukurikirane rw'imirongo ya 5, 10 na 15 n'imiterere yayo vyerekana ibiharuro bibiri vya cumi na gatanu, kandi mu mirongo ibiri ya mbere itanga cumi na gatanu iyo iteranijwe, harimwo ubuhanuzi bubiri bw'ibihe, bumwe bwose bukaba bwerekeye ikiringo c'imyaka ijana na mirongo itanu.

Umurongo wa cumi na gatanu utanga ubuhanuzi bw'igihe c'imyaka amajana atatu na mirongo icenda n'umwe n'imisi cumi n'itanu. Kristo yaratsobetse igitigiri cumi na gatanu mu mirongo itatu, kandi akoresheje igihe c'ubuhanuzi cerekanwe muri iyo mirongo nyene, yaratandukanije igitigiri 15 kigereranywa no guteranya umurongo wa gatanu n'uwa cumi, kugira ngo atume igitigiri cumi na gatanu kiboneka kabiri igihe gihujwe n'umurongo wa cumi na gatanu. Maze Kristo asozeresha imisi cumi n'itanu ubwo buhanuzi bwose uko ari butatu bufitaniye isano.

Urupfunguruzo rw'iki gice ni intambara y'i Ninewe yo mu mwaka wa 627, yakurikiwe inyuma y'imyaka itanu, mu mwaka wa 632, n'urupfu rwa Mohammed, ari na rwo rwatanguje ubuhanuzi bwa mbere bw'amezi atanu. Haciye imyaka cumi Mohammed apfuye, ingabo z'Ubuperesi zaratikijwe, nk'uko Mohammed yari yaravuze ko ivyo bihangange bibiri, ari vyo Ubuperesi na Roma, vyompi vyotsinzwe. Ku bw'ivyo, igice ca cenda c'Ivyahishuriwe Yohana gitangurana n'uruhererekane rw'ivyabaye muri kahise rutangurira ku ntambara y'i Ninewe yabaye hagati y'Ubuperesi na Roma. Hanyuma, haciye imyaka itanu, Mohammed arapfa, gutyo hagatangura imyaka ijana na mirongo itanu ivugwa ku murongo wa gatanu. Haciye imyaka cumi, Ubuperesi buratsindwa mu ntambara y'i Nahavand mu mwaka wa 642. Ubusilamu bwise intambara y'i Nahavand "intsinzi y'intsinzi." Imyaka cumi n'itanu ya mbere yo mu gice ca cenda c'Ivyahishuriwe Yohana igereranya ikiringo c'imyaka itanu gikurikirwa n'ic'imyaka cumi. Ubuhanuzi bwa nyuma bwerekeye igihe bwarangiye ku wa 11 Myandagaro 1840. Hasigaye iminsi cumi ngo ivyo bibe, Josiah Litch yarasohoye ivyo yari yaravuze ko bizoba ku bijanye n'iherezo ry'ukuganza kw'inganji ya Ottoman, amaze kubivugurura. Igikorwa ca Josiah Litch kigabura iminsi cumi n'itanu ya nyuma y'Ubusilamu ivugwa mu gice ca cenda c'Ivyahishuriwe Yohana mu kiringo c'iminsi itanu gikurikirwa n'ic'iminsi cumi, kuko Yesu yama yerekana iherezo akoresheje intango.

Tuzobandanya kwihweza ivyo bintu mu kiganiro gikurikira.